

PASSIA, Radoslav: NA HRANICI (SLOVENSKÁ LITERATÚRA A VÝCHODO-KARPATSKÝ HRANIČNÝ AREÁL). Levoča : Modrý Peter, 2014. 160 s.

Monografie Radoslava Passia otvírá po delší době téma, které v československé literární historii zůstávalo dlouhodobě ležet poněkud stranou. Jak napovídá podtitul, kniha se věnuje „východokarpatskému hraničnému areálu“, který autor chápe podle vlastních slov (vychází ze při tom z Čepanových úvah o vztazích regionální a národní literatury) jako prostor národní i mentální. „*Koncepcia tohto kultúrneho areálu si kladie za cieľ vyhnúť sa zjednodušujúcemu dualizmu Východ – Západ, ktorý neráta s autonómnosťou stredo-európskeho kultúrneho priestoru*“ (s. 27). Zároveň se svou prací Passia přihlašuje ke stále trvající diskusi o existenci střeoevropanství, o problémech regionalismu a o postavení „hodnoty“ díla takového prostředí v kontextu vyššího, řekněme „národního“ nebo ještě lépe „nadnárodního“ celku.

Radoslav Passia svou knihu rozdělil na dvě části, postupující od širokého vymezení k tomu úžeji a konkrétněji zaměřenému, v němž ukazuje velmi schopně, jak nastíněné problémy lze uchopit. První část, nazvaná *Hranica*, se vymezuje pozitivistickým přístupem literární regionalistiky (za všechny lze zmínit klasická kompendia Imricha Sedláka) a pokouší se připravit půdu pro možnou, velkou a budoucí publikaci chápající „areál“ (jedno z klíčových Passiových hesel) jako místo oné nadnárodní (tedy nejen slovensky psané) literatury, doplněné dalšími uměleckými druhy jako je výtvarné umění, film nebo divadlo. Lze připomenout, že takové knize se snaží zčásti přiblížit např. sborník editorky Zsophie Kiss-Szemánové *Košická moderna. Umenie Košic v dvadsiatych rokoch 20. storočia* (2010), byť hlavně s omezením na slovensko-maďarskou podobu uměleckého rozmachu dané doby. Passiův přínos je v otevření se mnohostrannosti a mnohohlasí, které areál nabízí. Jak si však za okamžik ukážeme, jeho knihu chápeme hlavně jako **vstupní poznámky** k tématu, na něž je však díky autorově srozumitelnosti a nabízené linii radost navazovat.

První část je rozdělena do podkapitol, věnujících se vztahu slovenské literatury k areálu, „cizincům“ ve Východních Karpatech i z Milana Šútovce převzaté „literatuře speciálních funkcí“ (což se však v případě dnešního pokračujícího výzkumu popkultury může zdát jako už poněkud konzervativní a anachronické setrvávání na označení žánrové literatury). Druhá část knihy, nazvaná *Druhé mesto*, se věnuje prostoru Košic v současné slovenské literatuře (i když samozřejmě s přesahy k dílu slavného košického rodáka Sándora Máraie), ale zároveň využívá ukázkově postupy naznačené v části první – jak k regionalismu a regionální literatuře přistupovat, jak s ní pracovat. Paradoxně si ale pro ukázkou a potvrzování některých naznačených postupů z první části vybírá hlavně literaturu region (areál?) zcela přesahující (Stanislav Rakús, Dušan Šimko) a tvořící vlastně neregionální, ale základní korpus slovenské literatury posledních let. Nabízelo by se tu samozřejmě trochu škodolibě místo nich navrhnout několik autorských veličin typu Rudolfa Schustera, Jána Dreveňáka, Ľudovíta Petraška, ze starších třeba Juliuse Kustru, písničáka pod pseudonymem Košický, Františka Durdáka a dalších. Druhou část doplňuje též podkapitola věnovaná literárnímu časopisu *Krok*, který v Košicích vycházel v letech 1966 a 1967.

S Passiovou knihou lze ve většině případů nadšeně souhlasit a v mnohém je třeba ji regulovat nebo doplnit – chápu ovšem, jak vznikala (rozpracovaná disertační práce), a zá-

roveň ji beru jako víceméně ukončenou, byť přípravnou fází dalšího dlouhodobého autorova zájmu: a že za řadu let bude braná spíše jen jako první autorův vstup do tematiky. Korigovat by se kniha dala zejména v případech, kdy se Radoslav Passia pouští do srovnávání Košic s Brnem v případě „druhé města“ (zejména na s. 108 – 111). Na jedné straně by se některým nemusela líbit formulace, že obě města „*predstavujú taký typ miest, ktoré síce nedokážu vytvoriť silné autonómne kultúrne centrum, ale zároveň prejavujú potrebu priamo komunikovať nielen s jednou, zvyčajne politicky priamo nadradenou metropolou, ale vytvárajú si relatívne samostatné a historicky premenlivé línie vzťahov*“ (s. 111). Jistě můžeme o Brně tvrdit mnohé, ale je třeba mu přiznat existující autonomní kulturní centrum. Navíc se mi zdá, že případ Košic je srovnatelnější – i díky nejasnému a stále neukotvenému a pohyblivému centru v Bratislavě – s městy typu Plzeň, Ostrava nebo některých severočeských měst typu Teplice, Ústí nad Labem či Děčín. Plzeň navrhuji v podobném svébytném duchu – který je ostatně potvrzen jmenováním Evropským městem kultury – i další vybraná města s vědomím příbuznosti kvůli přesahům do jiných jazykových a areálových prostorů pohraničí. Ponecháme-li pak jednostranně motivovaný „vztah“ Brna k okolnímu světu (čti Praze), který je navíc podporován pouze masochismem brněnských intelektuálních elit posledních let, zdá se mi postavení Košic daleko svébytnější a osobitější, byť bez řádně fungujícího nakladatelského nebo časopiseckého života.

V podobném duchu bychom mohli mírně upravovat a hlavně doplňovat podkapitulu *Cudzinec na hranici. Východné Karpaty v stredoeurópskych literatúrach 20. storočia*. Její doplňování je spíše na české straně, aby se sama postavila ke svému postkoloniálnímu dědictví a zhodnotila jej. Bohužel není nikde pořádně vidět literárního historika, který by rukavici zvedl – Passiova podkapitola je pro český pohled na věc dobrým, ale samozřejmě jen zcela základním odrazovým můstkem. Můžeme například jen vzpomenout na cestovní deníkové reportáže Vaška Káni, vydané knižně pod názvem *Zakarpatsko* (1932), přibližující se mnohdy k dalšímu důležitému termínu meziválečné literatury, kterým je periferie. Káňův přístup v reportážích *Zakarpatska* se pohybuje od revolucionizace rolnictva přes perzekuci českého (tedy státního) aparátu až do problematického nepřijímání „čechizace“ areálu.

Dále lze připomenout řadu reportáží a článků věnovaných Zakarpatské nebo Podkarpatské Rusi, vycházejících například v denním tisku (za všechny po první světové válce nově vzniklé deníky bych zmínil *Národní osvobození*, kde se Podkarpatskému areálu věnovali asi nejpodrobněji, i díky své redakční spolupráci se slovenskými novináři). Dále by se nabízela reportáž „ze soudních protokolů“ Bedřicha Kryla nazvaná *Nikola Šuhaj z druhé strany*, reagující na Olbrachtův román a vycházející v *Pestrém týdnu* v roce 1935 (č. 43 až 50). Nehledě na třeba pozdější reportáže inspirované *Nikolou Šuhajem* jako je ta slavná Opelíkova *Šest hodin v Koločavě z Literárních novin* z roku 1965 (č. 2). Jen do poznámky by se mohlo vejít to, že Jiří Opelík se zakarpatským románům Ivana Olbrachta věnoval ve své diplomové práci.

Nezůstaňme jen u slavného zbojníka – jen na okraj můžeme podat obraz opravdu hodně pestrý a široký. Začít lze drobnými loveckými historkami plukovníka Karla Jana Hejdy (mj. kniha *Sedmnáct let pod Karpatami*, 1940) či Jaroslava Hubálka (*Ze stínu karpatských pralesů*, 1926 a 1928), přejít k sociálně-kritickým románům typu *Horalská republika* od Zdeňka Matěje Kuděje (1932) nebo *Panenská země* od Karly Dolénkové

(1946), k žánrově baladickým obrázkům, jaké reprezentují povídky *Černá Paraska* od Olgy Košutové (1946), přejít přes prózy Josefa Kováře *Kouzlo polonin* (1940) až po typ preexistenciální prózy, představované Knapovou *Pustou* (1937). Nezůstaneme jen u nich – čistě populární čtivo zastupují jak ženské romány typu *Olenina láska* od Amálie Kožmínové (1935), přes detektivku *Lidé z Poljany* od Jiřího Marka (pouze na pokračování v *Národní politice* v roce 1937), až po dětský románek o motocyklistice *Slávek + Mirek + 6 HP* autora Vladimíra Rýpara (1935), v němž se dvojčata vydají na motocyklu z Plzně až do „pralesů Podkarpatské Rusi“. To celé pokračuje až do socrealistické agro-podoby, spodobněné v románu *Lidé na Alföldu* (1948) od Oskara Mališe.

Nemusíme se ale zastavovat jen meziválečnou literaturou, osoby typu Jaromíra Tomečka tvořily v druhé polovině 20. století stálou spojnicí s již zmizelým a „ztraceným“ světem. K tomu můžeme připočítat knihy z šedesátých let (Josef Spilka: *Veselé pohádky z kouzelných hor. Uzlík skazek ze Zakarpatské Ukrajiny*, 1960; Jan Drozd: *Dlouhá noc*, 1961) nekončící ovšem ani zde – z posledních let region připomenuly nejen posmrtně vydané eseje Jaroslava Durycha *Duše Podkarpatské Rusi* (1993), ale také některé texty Haliny Pawlowské, jejíž příbuzný Štěpán Kločurak (1895 – 1980) byl významným rusínským agrárním politikem (mj. v tzv. Huculské republice a v roce 1939 dokonce ministrem Karpatské Ukrajiny). Nehledě na existenci Společnosti přátel Podkarpatské Rusi s její ediční činností. Zde by šlo ostatně připomenout i bratislavské Stejskalovo nakladatelství Klub přátel Podkarpatské Rusi, též označované jako Podkarpatoruské nakladatelství, ze 30. let.

Jak ale říkám, není bohužel nikdo, kdo by se dané oblasti z české strany věnoval důkladněji a víceméně se o ní ví jen drobnosti, což dokazuje předchozí spíše náhodný výčet – k velkým dluhům též patří zmapování a zhodnocení poezie vznikající a inspirované právě „areálem“.

Zde by se stálo za to zastavit i nad Passiovou knihou a zjistit, proč – chápu, že asi vědomě – se poezii autor nevěnuje (například by tu mohl být zmíněn Eugen Weiss). I v české literatuře jsou básně „z polonin“ spíše na okraji zájmu; nabízelo by se například zhodnocení básnické tvorby Jaroslava Zatloukala (mj. sbírka *Vítr z polonin*) a Jaromíra Hořce (sbírka *Chléb na stole*, ale též verše ze sbírky *Jasina*). Zároveň chápu, že český přístup k takovému tématu by nutně musel časem zahrnout nejen „areál“, ale vlastně celé Slovensko...

Vedle těchto krátkých připomínek bych snad ještě vzpomenu další možný okruh, který Radoslav Passia z nepříliš jasných důvodů vynechává, ale zároveň k němu vybízí. Pokud se ve své knize alespoň v několika zmínkách věnuje romské literatuře, měl by myslím stejným způsobem vyřešit literaturu židovskou. Pokud alespoň náznakově zmiňuje haličský obraz „areálu“, bylo by myslím potřeba vzpomenu nejen více na Bruna Schulze a drohobyčskou oblast (který je v knize zmíněn spíše do počtu), ale také na obrovský vliv haličské chasidské komunity v Belzu na Jiřího Langeru. Nejen je – židovská komunita v Mukačevu byla slavná, např. židovské gymnázium vedené Chaimem Kugelem patřilo k velmi významným a srovnatelným třeba s reálným židovským gymnáziem v Brně. Tradici živé židovské komunity ostatně potvrzují i v Mukačevu vydávané časopisy typu *Jüdische Zeitung* (1927 – 1935) nebo *Jüdische Revue* (1936 – 1938). Zároveň to znamená pro další bádání spolupráci s odborníky na jidiš psanou literaturu.

Pokud by do budoucna měl být vymezený hraniční areál zkoumán, bylo by třeba podívat se také na vydavatelskou činnost v místech, spojenou i s časopiseckou produkcí areálu – jen připomínám, že v Užhorodu vycházely časopisy a noviny typu *Podkarpatské listy* nebo *Podkarpatské hlasy* (1925 – 1935), *Hlas východu* (1928 – 1938), *Kultura. Irodalmi és társadalmi folyóirat* (1934 – 1935), v Mukačevu je vedle zmiňovaných pozoruhodná též řada humoristických časopisů a revuí jako *Ku-ku. Pervyj satiričeskij kalendar' v Podkarpatskoj Rusi* (1932 – 1933), *Fekete leves. Szatirikus riportlap* (1934 – 1935), které lze doplnit užhorodským humoristickým čtrnáctidenníkem *Kočka* (1925). S připomenutím bizarních periodik jako byl jednorázový mukačevský *Karpatský Davos – veselé čtení pro lyžaře a sánkaře* z roku 1925 vše ukazuje a potvrzuje Passiovy vývody, že „problém“ celého areálu se nemůže do budoucna ohledávat jen z jedné – řekněme národní – strany, ale že potřebuje onu výše zmiňovanou nadnárodnost, mnohostrannost, k nimž Passiova kniha vybízí a sama ukazuje, jak se dále vydat na cesty poznání a dobrodružství literární historie.

Ostatně jen na okraj připomínám, že ve filmu *Marijka nevěrnice* (1934) Vladislava Vančury se mluví česky, rusínsky, slovensky, maďarsky, jidiš, německy a polsky. V takovém žitém mnohohlasí by neměly zanikat ani populárně-literární odkazy, ani poezie, které vytvářejí specifický a málokde již existující prostor. Ten lze i díky avantgardnímu vlivu levicových časopisů (výtečná Passiova zmínka o dnes vlastně neznámém deníku *Kassai Munkás*, do něhož přispívali pravděpodobně zcela neznámými texty mj. Lajos Kassák a György Lukács), díky vlivu české kultury, díky rozvoji turismu, vzájemnému československému hospodářství i díky přetrvávající tradici v zakarpatském prostředí charakterizovat jako prostor vlastně otevřený pro experiment. A jak ukázaly dějiny, neměl ten experiment tak bolestné následky jako podobně složený v českoněmeckém pohraničí, i když byl po roce 1945 – a paradoxně po ustanovení nového vládního programu v **Košicích** – podobně nedokončen.

A když už jsme u toho mnohohlasí, tak snad jedna z mála výtek k Passiově inspirační knize – nevím, proč v případě českých citací sahá u sekundárních textů k překládání z češtiny do slovenštiny, když primární ponechává v češtině. Nedává to trochu smysl, i když je v tom autor důsledný – chápal bych, že se buď sjednotí vše, nebo nechá tak, jak je. Stejně tak není jasné, proč se např. z *Radeckého pochodu* Josepha Rotha bezdůvodně cituje z překladu z češtiny, když existuje slovenské přetlumočení Anny Bertové z roku 1975. I přes tyto drobné vady na kráse bych chápal Passiův příspěvek k postkolonialismu a regionalismu v literární oblasti areálu jako prvořadý a následováníhodný. Nikdo před ním ještě nezkusil vykročit z uzavřených ghett krajové či regionální literatury tak jako on.

Michal Jareš

Mgr. Michal Jareš
Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.
Na Florenci 3
110 00 Praha 1
ČR
e-mail: jares@ucl.cas.cz